

УДК 811.161.2'373.7-042.2

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2024.3.3>

О. С. КОВАЛЬЧУК

*аспірант кафедри української літератури імені Михайла Возняка,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна
Електронна пошта: Ioleskovalchuk@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-8507-9592>*

**ПОЕТИКА ЕРОСУ І ТАНАТОСУ В НОВЕЛАХ ІВАНА ФРАНКА
«СОЙЧИНЕ КРИЛО» ТА «НЕНАЧЕ СОН»**

У статті розглянуто особливості поетики Еросу і Танатосу в новелах Івана Франка «Сойчине крило» та «Неначе сон». З'ясовано генезу обраних творів та встановлено чинники, що вплинули на їхню появу. Здійснено поглиблений аналіз теоретичних і методологічних основ художньої філософії І. Франка та висвітлено заплутану взаємодію між життям і смертю, коханням і деструкцією в його творах. Проаналізовано використання символів, що є одними з найвиразніших аспектів функціонального виміру Франкової прози. Особливий фокус уваги спрямовано на концепції Еросу, які знаходимо в описах романтичних і сексуальних стосунків або в проявах життєвої сили, та Танатосу, або потягу до смерті й руйнації, який заслужено вважають однією із наскрізних тем в оповіданнях Франка. Поетика Еросу і Танатосу в малій прозі Франка засвідчує усвідомлення неминучості смерті та її всепроникного впливу на людину, а також демонструє жагу до життя, творення та любові. Результати, отримані в ході аналізу обраних новел, сприяють глибшому розумінню загальної панорами малої прози Франка. Сприйняття та критика творів Франка з часом розвивалися, спочатку зосереджуючись на соціальних і класових конфліктах, але все більше визнаючи психологічну та символічну глибину його прози. Сучасне літературознавство нині оцінює творчий спадок Івана Франка як вагомий внесок не лише в українську, а й у світову літературу, оскільки Франкова проза часто пов'язана із загальнолюдською проблематикою. Таким чином, мала проза Івана Франка виходить за межі традиційного літературознавчого аналізу, даючи багатий матеріал для роздумів над вічними темами Еросу і Танатосу. Це робить Франкові твори актуальними та значущими на всі часи, запрошуючи читачів та дослідників замислитися над складністю людського існування крізь призму майстерності його прозових творів.

Ключові слова: Ерос і Танатос, танатопоетика, Іван Франко, мала проза, психологічна новела.

Поставлення проблеми. Уміло вплетена в полотно творів Франка поетика Еросу і Танатосу вигідно виділяє стійкість та жагу до життя Франкових персонажів, які є представниками різних соціальних верств і сповідниками різних філософських поглядів. Поєднання життєствердних та гострих соціальних тем досі резонують з читачами. Сучасний дослідник знову перебуває у динамічному витку історії українського народу і заново відкриває для себе сенси, архетипи та символи, закладені в малій прозі Франка. Аналіз новел «Сойчине крило» та «Неначе сон» розкриє нові сенси та символи, які Іван Франко залучив через призму поетики Еросу і Танатосу. Дослідження психологізму героїв цих творів підтвердить глибокий зв'язок західноєвропейських тенденцій із модерною малою прозою Івана Франка.

Мета цього дослідження полягає в аналізі взаємодії двох антагонічних сил, що уособлюють життя та смерть, кохання та відчуження, радість та страждання, творчий початок і неми-

нучий занепад в окремих новелах Івана Франка та виявленні впливу цих мотивів на структуру та образну систему творів. Ці мотиви слугують ключем до розуміння філософських та естетичних поглядів письменника на людське існування, внутрішні конфлікти його персонажів та загальні життєві колізії.

Завданнями дослідження є: 1) Провести детальний аналіз творів «Сойчине крило» та «Неначе сон» з акцентом на мотиви Еросу і Танатосу; 2) виявити й проаналізувати символи, які представляють Ерос і Танатос у цих творах, розглянути їхнє значення і вплив на сюжети та персонажів; 3) з'ясувати, як взаємодія Еросу і Танатосу впливає на структуру розповіді та розвиток сюжету, а також як це відображається у виборі літературних засобів і стилістичних форм, які використовує Франко. Ці завдання сприятимуть кращому розумінню як окремих творів, так і прози І. Франка в цілому.

У ході дослідження були використані такі **методи:** індуктивний, метод психолінгвістич-

ного аналізу тексту, психоаналітичний, структурний, біографічний та рецептивно-естетичний. Зокрема, індуктивний метод дозволяє сформулювати висновки на основі окремих фактів або ознак, психолінгвістичний метод допомагає аналізувати мовленнєву діяльність у психологічних та лінгвістичних аспектах. Структурний метод допоможе віднайти художні взаємовпливи та зовнішні й внутрішні зв'язки в обраних оповіданнях. Біографічний метод звертає увагу на вплив подій в житті письменника на форму й зміст його творів, а рецептивно-естетичний підхід допоможе при аналізі особливостей сприйняття твору з погляду сучасників.

Аналіз попередніх досліджень. Основою джерельної бази стали літературно-критичні та фольклористичні праці, епістолярій та вибрані прозові твори Івана Франка, а також теоретичні напрацювання представників львівської франкознавчої школи: Івана Денисюка, Любомира Сеника, Миколи Легкого, Богдана та Наталії Тихолоз. Хоча тема Еросу й Танатосу саме в малій прозі Івана Франка вже потрапляла в поле наукової уваги різних дослідників, однак потребує більш детального висвітлення.

Виклад основного матеріалу. На межі XIX та XX століть проблеми Еросу і Танатосу зберігають константну актуальність, при цьому вплітаючись у характерні тенденції модерного періоду української літератури. Поряд із пильною увагою до соціальних проблем, правдивістю зображення повсякденного життя простих людей з'являються хитросплетіння витончених нелінійних наративів, багатство символізму та навіть абсурдність і релятивізм.

Іван Франко активно розширював тематичні горизонти української прози. Його твори стали своєрідним відбитком галицького суспільства, відображаючи найважливіші проблеми тогочасного життя, де, за словами Е. Маланюка, «панував режим австро-угорської монархії, де зв'язок з західно-європейськими культурними осередками був ближчий, де національно-суспільне життя мало більш організований характер» [Маланюк : 81]. Малі прозові форми були серед улюблених жанрів І. Франка і займають, відповідно, більшу частину його творчого доробку, про що він сам писав у листі до Андрія Чайковського: «Я мініатюрист і мікроскопіст,

я привик знаходити цілий світ у краплі води, тож і не диво, що коли схочу обхопити ширшу сцену, ширший крайобраз, то силуюся обхопити і перенести його в душу читача з усіма безпосередніми подробицями, а се, звісно, задача понад силу мою, бо мій мікроскоп маленький, цілої околиці під нього не положиш» [Франко т. 50 : 74]. Зауваги І. Денисюка про сконденсованість жанру малої прози відкривають цілий комплекс питань, пов'язаних з жанровою і репертуарною палітрою української прози кінця XIX – початку XX століть [Денисюк : 132].

Уважний читач може насолодитися майстерним сплавом різноманітних модерністичних тенденцій, які проявилися у Франковій прозі в 1901–1913 рр., де, як слушно зазначив Микола Легкий, «<...> спостерігаються звернення до поетики імпресіонізму, символізму, експресіонізму й сюрреалізму, використання нових технік письма (одностороннього діалогу, «потoku свідомости», «віднайдених», утім, в попередні періоди творчості), потяг до досягнення трансцендентного, заглиблення в сутність співіснування глобальних морально-етичних категорій, порушення проблем тео- й антроподицеї, притчевість і параболізація художньої структури» [Легкий : 50]. Це особливо актуально для нашого дослідження, яке зосереджує увагу на повісті-новелі «Сойчине крило» (1905) та новелі «Неначе сон» (1908).

Звернення до жанру новели, на наш погляд, легко пояснити тим, що Франко високо цінував свободу, яку дає цей жанр як вічно зайнятому читачу, так і автору, що прагне «виявити найрізніші сторони свого таланту, блиснути іронією, зворушити нас впливом сконцентрованого чуття, очарувати майстерною формою» [Франко т. 41 : 524]. Коли наприкінці XIX ст. – на початку XX ст. українські письменники починають активно досліджувати світогляд героїв через призму психоаналізу, Коцюбинський стає батьком української психологічної новели, а Франкові твори, випереджаючи час, набирають рис модернізму, народжується психологічна повість-новела «Сойчине крило». Тонкий, немов перо пташини, ліризм оповіді обрамляє поетику Еросу й Танатосу в оповіді про смертельну й життєствердну силу кохання.

Такі наративні засоби, як щоденникова форма викладу й оповідь від першої особи, забезпечують читача глибоким інсайтом в найпотаємніші думки головного героя, його внутрішній монолог, що сприяє ліризації оповіді та емпатичному прочитанню новели. Вже з перших сторінок від героя оповіді – відлюдька, сибарита Хоми, віє апатією і майже смертельним холодом: «Де колись хвилювало та бушувало, тепер тихо та гладко», «Я погубив багато цвітів по життєвій дорозі, похоронив багато ілюзій» [Франко т. 22 : 54], «Мое життя – як проста, широка, вигідна, гарними деревами висаджена алея, що веде...» [Франко т. 22 : 58]. Навіть улюблені квіти героя, як він згадує – хризантеми, які в тогочасній Європі найчастіше клали на могили в знак пам'яті, аби вшанувати мертвих [Twigs : 23]. Прослідковуємо також соціальну смерть героя через страх болю і страх жити: «І подумай собі, що іноді досить одного слова, щоб убити чоловіка, щоб навіки або на довгі літа зробити його нещасливим!» [Франко т. 22 : 59]. Схожі настрої відчуваються і в листах від коханої колись Марії. Спогадом і відгомонам звучить її лейтмотивна фраза «Се я була», в минулому часі, наче її вже й немає на світі й листа вона пише з іншого виміру.

Застосована Франком епістолярна форма викладу стає ідеальним підґрунтям для дослідження психології *femme fatale*, тієї, яку головний герой «від трьох літ споминає між помершими» [Франко т. 22 : 60]. Там, де Ерос допомагає людям вижити й соціально адаптуватися, Танатос спричиняє до ризикованої поведінки та повторення минулих травм і хаосу. Героїня чітко дає зрозуміти: зрошені сльозами картки – не що інше, як сповідь, виклад всього, що їй довелося пройти за три мученицькі роки й, власне, пишучи про них, вона заново переживає свою травму. В самій поведінці Марії теж можна прослідкувати самодеструктивні тенденції Танатосу. Наприклад, пізнавши гіркоту небезпечного для молодой дівчини світу, вона не відчуває можливості повернутися додому в безпеку: «Та я була вже зламана, приборкана своїм дотеперішнім життям. Що з собою робити? Куди податися? Я не знала. Вертати додому? До кого? Пощо?...» [Франко т. 22 : 86]. Але оповідаючи й переказуючи всі жахи, які прожила, жінка все ж таїть всередині крихту надії, вічної

любові «Віриш у бачення там? Я вірю. Здається, що якби на хвилю перестала вірити, здуріла б, руку наложила б на себе. А може, ся сама віра – симптом божевілля?» [Франко т. 22 : 91] в цих кількох рядках бачимо символізм внутрішнього конфлікту героїні, де з одного боку жага до життя, бажання зустрічі з коханим, а з іншого – думки про самогубство, сумніви й стан близький до нервового зриву. Помічаємо тут спорідненість зі словами Фрейда: «Притлумлений, опанований, спрямований на зовнішні об'єкти деструкційний потяг дає змогу его забезпечувати свої життєві потреби й опанувувати природу» [Фрейд : 167].

У своїй праці «З останніх десятиліть XIX в.» Франко приділяє багато уваги становленню нової белетристики й так визначає головні її принципи та завдання: «її змагання – наблизитися скільки можна до музики. Задля сього вона незвичайно дбає о форму, о мелодійність слова, о ритмічність бесіди. Вона ненавидить усяку шаблонність, ненавидить абстракти, довгі періоди і зложені речення. Натомість вона любить у смілих і незвичайних порівняннях, в уриваних реченнях, у півслівцях і тонких натяках» [Франко т. 41 : 524]. Майстерно дотримуючись цих засад, Франкові вдається змусити читача майже на дотик відчути напругу, адже от-от відбудеться злам світогляду його героя: «Лист. Не жадна кореспонденція. Нема окремої коверти і ніякої передачі. Значить – до мене. Хто се може писати?» [Франко т. 22 : 59]. Маленькі символічні натяки підводять нас до інтуїтивної думки, що зараз відбудеться щось екстраординарне: несподіваний елемент провісника весни, барвінку в новорічну ніч, пізній дзвінок, що порушує урочисту тишу і містичний лист із далекого китайського міста.

Попри лаконізм і сконцентрованість дії, опис інтер'єру кабінету Хоми дуже детальний, майже нехарактерний для жанру новели, що спонукає нас дослідити приховані в ньому символи. Наприклад, поряд з рядом осінніх квітів є барвінок – символ вічного життя [Коцур : 39]. Також герой звертає увагу на мармурову статуетку – хлопчика, що виймає з ноги терен – повторюваний образ у творчості Франка і посилення на його однойменне оповідання-притчу. Статуя оголеного хлопчика зображає людину в усій її вразливості до страждань. Саме таким

вразливим постає і наш герой, що, мов терен у нозі, носить в серці біль втраченого кохання. Оглядаючи кабінет й звиряючи подумки плани на самотню новорічну ніч, Хома згадує багато об'єктів що його оточують, тим самим розповідаючи про свій старанно створений образ естета, інтелектуала та ізольованого від світу сибарита, а втім, навіть серед них його погляд і думки постійно натикаються на перешкоди, як-от два келишки на столі, змушуючи його маневрувати думками між апатичним теперішнім, похороненим минулим і забороненим навіть у мріях майбутнім: «Коли до мене сміється, зо мною говорить, залицяється молода дівчина, особливо brunetka, мені все здається, що шкіра, і м'ясо, і нерви на її лиці робляться прозірчасті і до мене вишкіряє зуби страшна труп'яча голова» [Франко т. 22 : 56]. Крізь створений ним прихисток комфортного світогляду все одно проступає сила спогадів, сила Еросу, хоч як намагається Хома її позбутися. Це підкреслюють і думки Хоми щодо його ставлення до Мані: «Гарнесенько зібрав усі спомини, як кісточки зі спаленого покійника, зложив їх у штучно точену урну з карнеолу і поставив далеко в куток свого серця. Нехай стоїть, нехай буде як оздоба, а не як завада в житті» [Франко т. 22 : 62].

Неможливо не згадати й інші лейтмотивні символи, що з'являються в час найвищої напруги чи загострень сюжету. Часто ці символи антитетичні, як самі Ерос і Танатос. Якщо кращі часи кохання й милості Хоми та Мані супроводжує сойка, то після її вбивства, перед нездійсненим прощанням і раптовою розлукою, пара чує згуки сови, яка в народі асоціюється з птьмою та смертю, і самі герої зауважують: «Гарна птиця, <...> а коли отак загукає, то чогось поневолі на серці моторошно робиться. – Наче щось живе вмирає, <...>» [Франко т. 22 : 74]. Маня, звісно, говорить саме про їхнє кохання, що стояло на межі смерті в той момент.

Звукові враження підсилюють погане передчуття, що вимальовується перед читачем: «Мене душив шалений сміх. Я залилася п'яним, божевільним реготом. – Ха, ха, ха!» [Франко т. 22 : 75]. Сміх, який ми чуємо від Мані, сплітається з розмовою про любов і смерть, збільшують напругу й підводять до химерного двоїстого відчуття, зменшуючи нашу надію на щасливий

кінець: «А мені було так смішно, так смішно!..» [Франко т. 22 : 74]. Іншим, зоровим, елементом опису є червона сукня, яку має на собі героїня в час розлуки. Цікаво, що в цей доленосний вечір її доповнює брошка з опалом, який довгий час вважався каменем злодіїв і в другій половині XIX ст. його почали асоціювати з поганою вдачею та смертю [Fernie : 248-249]. Під час фінальної зустрічі Маня теж має цю сукню на собі, але уже з вуаллю. Немов свою любов, проносить вона сукню крізь всю свою подорож: «Я бережу її, як святість, як найдорожчу пам'ятку» [Франко т. 22 : 77]. Зрештою, сукня стає також і символом новонародженої надії героїв на кохання.

Варто зауважити, що Ерос у Франка багатолікий, його персонажі виражають свою любов настільки по-різному, що навіть не можуть розпізнати її в поведінці одне одного. У Хоми кохання раціональне, його холодний темперамент, інтелектуальні розмови, практичні міркування не зустрічають відгуку в гарячій, запальній натурі Мані. Про це думає і сам Хома: «А може, її й правда? Може, вона під впливом свого темпераменту, своєї крові, своєї вдачі робила так, як мусила і не могла інакше? Ха, ха, ха! Я, освічений чоловік, матеріаліст і детермініст, і ставлю таке питання! Я вірю, що в природі ані один атом не порушається інакше, як під впливом неминучої конечності, і я смію ще сумніватися, щоб людина могла поступати не так, як мусить?» [Франко т. 22 : 65]. Описуючи вечір свого зникнення, дівчина пригадує довгі тиради Хоми про політику, його «легковірність» і сліпоту, а також те, як він не сказав слів, яких вона так чекала. З його погляду, відповідати на питання про щастя було «<...> профанацією сеї райської хвили» [Франко т. 22 : 76]. Такі різні втілення Еросу призводять стосунки героїв до неможливості бути разом і багатьох жалів у майбутньому, але зрештою жодне з цих втілень не постає приниженим і применшеним в очах читачів. Самі персонажі теж розуміють свої помилки: «Дурень, дурень! Засліплений, егоїстичний дурень! І як я міг тоді не розуміти тебе? Як моє глупе серце не спалахнуло, як мої уста не крикнули, як мої руки, мої зуби не вплилися в тебе? Адже ж я знаю, розумію тепер, що та хвиля рішила про мою долю. Що в тій хвилі я втратив тебе» [Франко т. 22 : 76].

Трансформація Хоми, його перехід від внутрішньої смерті до воскресіння почуттів відбувається поступово. Каталізатором щоразу стає уривок оповіді Марії, збуджуючи в ньому бурю емоцій. Якщо на початку Хома категоричний, то згодом незворушність обертається гнівом, цікавістю і жалем, а тоді він і зовсім замочує картку слізьми – його світогляд, що став для нього панциром, розбивається вщент об щирість любові: «Що врятувалося, переходячи через стільки могил, що лишилося живе в наших серцях по стількох руїнах – нехай живе! Нехай надіється!» [Франко т. 22 : 92].

Вартим уваги в контексті дослідження поетики Еросу і Танатосу є і хронотоп новели. Події, які згадуються в ретроспективі, сповнені еротичних мотивів та жаги, відбуваються у живому лісі в часових межах весни-літа: «Тямиш той ліс із його полянами і гущавинами, з його стежками й лініями, з його зрубам та хащами, де стояли високі квітки з тужливо похиленими головками, де до сонця грали тисячі сверщків, а в повітрі бриніли мільйони мушок, а в затишках гніздилися рої співучих пташок <...>» [Франко т. 22 : 61]. Тим часом Танатос, що останні три роки керує помислами й долями героїв, водить їх самотніми тимчасовими прихистками та навіть Сибіром з його вічною зимою. «Де ти тепер? Чи все ще там, у тім кровавім Порт-Артурі, серед ранених та призначених на загибель, сама носячи своє велике кладовище в серці? Чи, може, давно вже твої кості розмиває бурхливе Жовте море?» [Франко т. 22 : 92]. Але зрештою часопростір приводить Марію до коханого, якого вона так жадала ще хоч раз побачити, і Франко дозволяє нам, читачам, боязку надію, що більше він їх ніколи не розведе. Бо завжди є непевність, про яку слушно писав Богдан Тихолоз: «Адже суперечлива, амбівалентна природа любові містить в собі як “своє інше” – біль, страждання, навіть ненависть і смерть» [Тихолоз Б. : 78].

Новела Івана Франка «Неначе сон» – один із його найкоротших прозових творів, який І. Денисюк назвав «останнім спалахом великого таланту перед його затьменням» [Денисюк : 204]. Ця новела має чіткі ознаки жанру ідилії, який, за словами Р. Голода, «виявився надзвичайно продуктивним» для Франка [Голод : 358]. У вступному позасюжетному від-

ступі автор роздумує над доцільністю виловлювання спогадів «сіттю слова», які з’являються йому немов сни, та пробуджують сильні емоції. Таким чином сигналізуючи нам, що ця історія буде наче «<...> напівсон, напівмрія, напіввізія <...>» [Денисюк : 204]. На тлі сільської місцевості, подібної до рідних земель Франка, переплітаються сімейні та позашлюбні стосунки. Автор знайомить нас із родиною старого вдівця Мирона, його матір’ю, яка попри фізичну слабкість тримає повний контроль над господарством, та молодого дружиною Марисею. Центральним у новелі є трикутник між Мироном, Марисею та її коханцем Нестором, місцевим дяком. Розвиток їхніх стосунків стає благодатним ґрунтом для дослідження тем вірності, сексуального потягу та конфліктів між особистим щастям і соціальними нормами.

На початку новели бачимо яскраво описану селянську хату в оточенні квітучої природи під світлом літнього сонця опівдні. Через те, що ця пора доби часто фігурує у творах Франка, Іван Денисюк назвав його «поетом полудня» [Денисюк : 206]. Цікаво, що Франко обирає саме таку пору, коли згідно із давніми народними повір’ями відбуваються чари й дива. На декілька «див» у цій новелі (горщики, які киплять без вогню, бабуся, яка вперше за довгий час злазить з печі і красуня-невістка) звернув увагу Любомир Сенік у своїй статті про психологізм художньої прози І. Франка. Ідилічний пейзаж служить фоном для людської драми, що розгортається всередині, підкреслюючи дихотомію між зовнішнім спокоєм та бурхливими емоціями героїв.

Мирон вже старий і, схоже, нездатний або неохочий мати дітей, чим створює перешкоду для молодій дружини. На додачу, він поводить досить байдужо і пасивно, немов уже втратив жагу до життя. Марися ж навпаки, уособлює жвавість і стійкість життя, вона «висока, статна і гарна молодичка», а «<...> її дівочі ще груди підносяться і хвилюють, мов у якімось зворушенні <...>» [Франко т. 22 : 319], такі описи однозначно підкреслюють символізм життєвої сили Еросу. З опису зовнішності Нестора ми розуміємо, що він теж втілює цю силу: «Се був високий вродливий парубок з високим чолом, отіненим золотистими кучерями, з простим, мов із слонової кості виточеним, носом, з розкішними губами,

крізь які проглядали білі рівні зуби – ідеал сільського красеня, принада для дівчат і молодиць» [Франко т. 22 : 320]. Тут помічаємо один із проявів протистояння сил Еросу і Танатосу: молода і життєрадісна дівчина та старий і байдужий чоловік, який через шлюбний союз створює для дівчини метафоричну «клітку». Цю ідею бачимо і в тексті Франка, коли він описує похід Марисі по воду: «Весела як пташка, що з клітки випурхнула на волю» [Франко т. 22 : 319]. Марися і Нестор зустрічаються на перехресті стежок, проте тепер «це не перехрестя людських доль і не символ трагічний нездійсненності мрій про злуку закоханих» [Денисюк : 207], як це часто було в інших Франкових творах. Цього разу все відбувається невимушено та органічно: «Вона пішла за ним, і за хвилину обоє щезли в розкішному морі сіро-зеленого жита, а над ними щасливо шуміли недоспілі ще колосочки, колисані ледве чутним подихом горячої, полуденної літньої днини» [Франко т. 22 : 320]. У минулому Ерос у літературі промовляв вустами не завжди чітких символів, напівпрозорих натяків і алегоричних недомовленостей, тож читач радше «відчував» еротизм, аніж отримував від автора деталізовані описи. Це ми й бачимо, чи радше відчуваємо у натяку на близькість Марисі та Нестора.

Проте, як слушно зауважує І. Денисюк, «простота тут оманлива, ілюзорна» [Денисюк : 208]. Присутність в оповіданні Танатосу тонко переплітається з підводними течіями небезпеки та потенціалу морального та соціального занепаду. Це спричинено адюльтером Марисі, який загрожує структурі сім'ї та, як наслідок, традиційним цінностям суспільства. Звернемо увагу на яскравий епізод з кипінням молока без вогню: «І о диво: молоко в горшках немовби кипіло, клекотіло, шуміло і клубилося і почало, мов кип'яток, утікати з горшків, заливаючи лавку і поміст холодною піною» [Франко т. 22 : 321], який символізує глибокі внутрішні потяги, що можуть вирватися на свободу під впливом зовнішніх чи внутрішніх обставин. Цей фрагмент у творі віддзеркалює взаємодію сил Еросу та Танатосу: Ерос у цьому контексті представляє бурхливу жагу до життя та пристрасть, яка виходить за рамки звичних меж, в той час як Танатос постає у руйнівній потенції зради й наслань, які загрожують

порядку і стабільності. Іван Денисюк майстерно пояснив значення цього чудесного покажчика, ще й підсилив свої слова прикладами із фольклорних, історичних та пісенних джерел, використання яких у новелі він назвав «модерністичним фольклоризмом» [Денисюк : 214].

У кульмінаційній сцені свекруха обіймає Марисю, називаючи її «доненькою», «квіточкою», та «радістю», попри те, що дізналася про її зраду. Це прийняття можна сприймати як підтримку потягу до продовження роду, який переважає над моральними нормами, мовляв, прагнення до створення нового життя важливіше, ніж вірність сімейним цінностям та інституту шлюбу (якщо шлюб не забезпечує цього базового призначення людини). Богдан та Наталія Тихолоз назвали це вищою логікою продовження роду, що виявляється сильнішою й важливішою, аніж буденна логіка родинно-шлюбних стосунків [Тихолоз Б., Тихолоз Н. : 209]. Зі слів свекрухи «А про всяке наслання не турбуйся. Я навчу тебе всього, що сама знаю» [Франко т. 22 : 322] ми розуміємо, що це вона посприяла зустрічі Марисі з Нестором, і що «наслання», певно, взагалі не було. Ми також бачимо в цих діях зв'язок з описом життєвої філософії старої жінки: вона завжди старається робити все «щоб не тратити часу марно» [Франко т. 22 : 319]. Стара жінка прагне передати Марисі свої знання та вміння, а також хоче, аби Марися дала світові нове життя, щоб привела їм онука із «золотою голівкою», що, безумовно, є втіленням сили Еросу на декількох рівнях (передача знань молодшим поколінням, створення нових зв'язків між минулим, теперішнім та майбутнім, та продовження роду, створення нового життя). Любомир Сенік влучно зауважив: «Марися по-своєму знаходить вихід у майбутнє, якого прагне бабуся, а Марися, певна річ, не заперечує. Але не заперечене мусить стати таємницею для всіх героїв новели» [Сенік : 54]. Таким чином, Ерос, перебуваючи в таємниці, продовжує боротися із перешкодами, які створив для нього Танатос.

Результати й висновки. Розглянуті особливості поетики у новелах «Сойчине крило» та «Неначе сон» засвідчують присутність взаємодії та протидії Еросу й Танатосу, що філігранно вплетені до текстової матерії через майстерність Івана Франка як новеліста. Помічаємо

це і в створенні сюжетно-композиційної канви, і в виборі стильової специфіки творів. Разом з тим відзначаємо й Франкову феноменальну обізнаність в українській та світовій традиції новелістичного дискурсу.

Новела «Сойчине крило» стала довершеним витвором на межі модерних тенденцій, вмістивши в собі новаторські ходи та інтелектуальну співпрацю з читачем, адже повністю вона розкривається лише після віднайдення усіх прихованих символів. Ми переконалися, що багатство наративних засобів дозволяє проникнути у внутрішній світ і свідомість героїв, а влучні тропи й багатошаровість символів піднесли новелу на новий рівень самотності.

Новелу «Неначе сон» можна сприймати крізь призму літературно-фольклорного символізму та сюрреалізму. Також помічаємо коливання між символами Еросу та Танатосу в оповіді, яка перетинає сфери сну та реальності,

досліджуючи позачасові теми кохання, зради та пошуку особистої реалізації й продовження життя всупереч перешкодам.

Загалом мистецький внесок Івана Франка демонструє значну інтеграцію документування людського досвіду та стану через його залучення до імпресіоністичної та модерністичної поетики. Дослідження літературно-критичної та мистецької спадщини Франка показує, що присутність тем Еросу й Танатосу, інтегрованих через парадигми імпресіонізму та модернізму в українській літературі є не просто випадковим, а передбачуваним і послідовним наслідком, сформованим властивим прогресом національного літературного наративу. Їхня постійна присутність в тій чи іншій формі в Франковій малій прозі є свідченням живучості людського духу та стрижневої ролі літератури у збереженні й плеканні культурної ідентичності в умовах коли все інше практично не має значення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голод Р. Іван Франко та літературні напрями кінця XIX – початку XX століття. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2005. 288 с.
2. Денисюк І. Літературознавчі та фольклористичні праці: У 3 т., 4 кн. – Львів: Літературна агенція «Піраміда», 2005. Кн. 2. 527 с.
3. Коцур В. (ред.) та інш. Енциклопедичний словник символів культури України. 5-е вид. Корсунь-Шевченківський: ФОП Гавришенко В. М., 2015. С. 39.
4. Легкий М. Проза Івана Франка: поетика, естетика, рецепція в критиці: монографія / наук. ред. Євген Нахлік; ДУ «Інститут Івана Франка НАН України; Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2021.
5. Маланюк Е. Франко незнаний. Книга спостережень. Проза. Торонто: Гомін України, 1962. С. 81–90.
6. Сенік Л. Психологізм художньої прози Івана Франка в контексті нових естетичних тенденцій: новели «Син Остапа», «Мій злочин», «Неначе сон» // Укр. літературознавство. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. Вип. 84. С. 50–58.
7. Тихолоз Б. Ерос versus Танатос (філософський код “Зів’ялого листа”) Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2004. 89 с. (Серія: «Дрібненька бібліотека»; Ч. 11).
8. Тихолоз Б., Тихолоз Н. «Голос духа чути скрізь...» (Міфологічні персонажі в структурі Франкового тексту) // Міфопоетичні образи в художньому світі Івана Франка (ейдологічні нариси) / Катерина Дронь, Богдан Тихолоз, Наталія Тихолоз, Алла Швець. Львів, 2007. С. 170–231.
9. Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1979. Т. 22. 520 с.
10. Фройд З. Основні категорії психоаналізу // Всесвіт. 1991. № 5. С. 164–170.
11. Fernie W. Precious Stones for Curative Wear. Bristol: John Wright & Co. 1907. pp. 248–249
12. Twigs W. Chrysanthemum, Illustrated edition, London, England: Reaktion Books. 2020. p. 23.

REFERENCES

1. Holod R. (2005) Ivan Franko ta literaturni napriamy kintsia XIX – pochatku XX stolittia. [Holod R. Ivan Franko and literary trends of the late 19th and early 20th centuries]. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV, 288 s. [in Ukrainian].
2. Denysyuk I. (2005) Literaturoznavchi ta folklorystychni pratsi: U 3 t., 4 kn. [Denysyuk I. Literary studies and folkloristic works: In 3 volumes, 4 books]. Lviv: Literaturna ahentsiia «Piramida». Kn. 2. 527 s. [in Ukrainian].
3. Kotsur V. (red.) ta insh. (2015) Entsyklopedychnyi slovnyk symvoliv kultury Ukrainy. 5-e vyd. [Kotsur V.P. (ed.) and others. Encyclopedic Dictionary of Cultural Symbols of Ukraine]. Korsun-Shevchenkivskiy: FOP Havryshenko V. M. s. 39 [in Ukrainian].
4. Lehkyi M. (2021) Proza Ivana Franka: poetyka, estetyka, retseptsiia v krytytsi: monohrafiia / nauk. red. Yevhen Nakhlik; DU «Instytut Ivana Franka NAN Ukrainy; Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka. [M. Lehkyi.

Prose of Ivan Franko: poetics, aesthetics, reception in criticism: monograph / science. ed. Evgeny Nakhlik; Ivan Franko Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine; Lviv Ivan Franko National University]. Lviv. [in Ukrainian].

5. Malaniuk E. (1962) Franko neznanyi. Knyha sposterezhen. Proza. [Malanyuk E. Franko unknown. Book of observations. Prose]. Toronto: Homin Ukrainy, S. 81–90. [in Ukrainian].

6. Senyk L. (2019) Psykholohizm khudozhnoi prozy Ivana Franka v konteksti novykh estetychnykh tendentsii: novely «Syn Ostapa», «Mii zlochyn», «Nenache son» // Ukr. literaturoznavstvo. [Senyk L. Psychologism of Ivan Franko's literary prose in the context of new aesthetic trends: the short stories "Son of Ostap", "My Crime", "Like a Dream"]. Lviv: LNU imeni Ivana Franka. Vyp. 84. S. 50–58 [in Ukrainian].

7. Tykholoz B. (2004) Eros versus Tanatos (filosofskyi kod "Zivialoho lystia") [Tykholoz B. Eros versus Thanatos (philosophical code of "Withered Leaves")]. Lviv: Vydavnychiy tsentr LNU im. I. Franka. 89 s. (Serii: «Dribnenka biblioteka»; Ch. 11). [in Ukrainian].

8. Tykholoz B., Tykholoz N. (2007) «Holos dukha chuty skriz...» (Mifolohichni personazhi v strukturі Frankovoho tekstu) // Mifopoetychni obrazy v khudozhnomu sviti Ivana Franka (eidolohichni narisy) / Kateryna Dron, Bohdan Tykholoz, Nataliia Tykholoz, Alla Shvets. [Tykholoz B., Tykholoz N. "The voice of the spirit can be heard everywhere..." (Mythological characters in the structure of Franko's text) // Mythopoetic images in the artistic world of Ivan Franko (eidological essays) / Kateryna Dron, Bohdan Tykholoz, Natalia Tykholoz, Alla Shvets]. Lviv. S. 170–231. [in Ukrainian].

9. Franko I. (1979) Zibrannia tvoriv: u 50 t. [Franko I. Collection of works: in 50 volumes]. Kyiv: Naukova dumka. T. 22. 520 s. [in Ukrainian].

10. Froid Z. (1991) Osnovni katehorii psykhoanalizu [Freud Z. Basic categories of psychoanalysis]. Vsesvit. № 5. S. 164–170. [in Ukrainian].

11. Fernie W. (1907). Precious Stones for Curative Wear. Bristol: John Wright & Co. [in English].

12. Twigs W. (2020) Chrysanthemum, Illustrated edition, London, England: Reaktion Books [in English].

O. S. KOVALCHUK

Postgraduate Student at the Department of Ukrainian Literature named after Mykhailo Vozniak, Lviv National University named after Ivan Franko, Lviv, Ukraine

E-mail: loleskovalchuk@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8507-9592>

POETICS OF EROS AND THANATOS IN IVAN FRANKO'S SHORT STORIES "THE JAY'S WING" AND "AS IN A DREAM"

The article is focused on the peculiarities of the poetics of Eros and Thanatos in Ivan Franko's short stories "The Jay's Wing" and "As in a Dream". The genesis of the selected works is clarified and the factors that influenced their appearance are identified. An in-depth analysis of the theoretical and methodological foundations of Ivan Franko's artistic philosophy is carried out and the intricate interaction between life and death, love and destruction in his works is highlighted. The use of symbols, which are one of the most expressive aspects of the functional dimension of Franko's prose, is analyzed. Particular attention is paid to the concepts of Eros, which are found in the descriptions of romantic and sexual relationships or in manifestations of life force, and Thanatos, or the desire for death and destruction, which is deservedly considered one of the recurring themes in Franko's stories. The poetics of Eros and Thanatos in Franko's short fiction demonstrates the awareness of the inevitability of death and its pervasive influence on a person, and also demonstrates the lust for life, creation, and love. The results obtained from the analysis of the selected short stories contribute to a deeper understanding of the overall scope of Franko's short fiction. The perception and criticism of Franko's works have evolved over time, initially focusing on social and class conflicts, but increasingly recognizing the psychological and symbolic depth of his prose. Contemporary literary criticism now evaluates Ivan Franko's creative heritage as a significant contribution not only to Ukrainian but also to world literature, since Franko's prose is often associated with universal issues. Thus, Ivan Franko's short prose goes beyond traditional literary analysis, providing rich material for reflection on the eternal themes of Eros and Thanatos. This makes Franko's works relevant and significant for all time, inviting readers and researchers to reflect on the complexity of human existence through the lens of the mastery of his prose.

Key words: Eros and Thanatos, thanatopoetics, Ivan Franko, short prose, psychological short story.